

6. Комар О. А. *Підготовка майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивних технологій. Теоретико-методичні аспекти: монографія*. Умань, 332 с.
7. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ, 112 с.
8. Марія Пентиліук, Олена Горошкіна. (2006). *Концептуальні засади комунікативної методики навчання української мови*. Київ, С. 15–20.
9. Копусь О. А. (2012). *Теоретичні засади формування фахової лінгводидактичної компетентності майбутніх магістрів-філологів у вищому навчальному закладі: монографія*. Одеса, 429 с.
10. Кочан І. М. (2005). *Словник-довідник із методики викладання української мови*. Львів, 306 с.
11. Кудрявцев Т. В. (1984). *Про проблемне навчання*. Москва, 384 с.
12. Кучерук О. А. (2011). *Система методів навчання української мови в основній школі: теорія і практика: монографія*. Житомир, 420 с.
13. Кучерук О. А. (2013). *Методологічні засади особистісно орієнтованої лінгводидактики*. Київ, С. 20–24.
14. *Лекції з педагогіки вищої школи: навчальний посібник / ред. В. І. Лозової*. Харків, 2006, 496 с.
15. *Організація навчально-виховного процесу, методичної і наукової роботи у вищій військовій школі: підручн. / І. В. Біжан та ін.* Харків, 2001, 410 с.
16. Отич О. (2011). *Розвиток творчої індивідуальності студентів професійно педагогічних навчальних закладів засобами мистецтва: монографія*. Чернівці, 248 с.
17. Семенов О. М. (2005). *Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури: монографія*. Суми, 404 с.

УДК: 811.161.2'282

DOI:10.32626/2309-9771.2019-50-41-44

Галина Гримашевич
кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри
української мови Житомирського державного університету
імені Івана Франка (Житомир, Україна)
e-mail: h_hrymashevych@ukr.net
ORCID: 0000-0003-3225-0031

ДІАЛЕКТНІ ТЕКСТИ СЕРЕДНЬОПОЛІСЬКИХ ГОВІРОК ЯК ДЖЕРЕЛО ЗБЕРЕЖЕННЯ МОРФОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ

У статті на матеріалі опублікованих діалектних текстів із середньополіських говірок та зібраних автором зразків говіркового мовлення проаналізовано діалектні морфологічні особливості зазначеного ареалу в мовленні представників старшого покоління, виявлено частоту, регулярність та особливості функціонування досліджуваних мовних явищ. Насамперед відзначено збереження діалектних, здебільшого архаїчних, рис у царині іменника, прикметника, займенника, числівника та дієслова, рідше – прислівника та службових частин мови.

Ключові слова: діалектний текст, діалектні риси, морфологічні особливості, середньополіські говірки.

Hrymashevych Halyna. Dialectal Texts of Seredniopolisky Hovirky as a Source of Preservation of Morphological Peculiarities.

In the article on the material of published dialect texts in the edition "Polishchuk" (Zhytomyr, 2018; prepared for printing by V. Moisienko and H. Hrymashevych) from the seredniopolisky hovirky and the collected speech patterns, the dialectal morphological features of the specified area through the whole linguistic outlook and polishchuks' culture of the XX - beginning of XXI centuries have been cut. These peculiarities are engraved in the speech, that is the purpose of the proposed scientific work, which is based on the above sources of scientific research using a primarily descriptive-analytical method, which has been found in the inventory, classification, systematization of the studied linguistic units of the morphological level and interpretation of linguistic facts. The repertoire of the studied dialect texts and their thematic content have made it possible to trace the state of preservation of the seredniopolisky dialect features in the field of morphology in the speech of the older generation, to identify the frequency, regularity and peculiarities of functioning of the detected linguistic phenomena, which enable precisely collected samples of spontaneous dialect texts. First of all, the preservation of dialectal, mostly archaic features in the system of noun, adjective, pronoun and verb, and more rarely – of the adverb and official parts of the language has been defined. In particular, there are the crucial following dialectic morphological traits for the studied ethno-lingual continuum: the presence of complete non-adjective forms of adjectives, pronouns and numerals, the truncated forms of adjectives in the nominative masculine singular forms, the infinitive forms with -t, the inverse verbs with postfix -sa, a simple form

of Comparative Degree of adverbs with the suffix -ei, the absence of prefix [n] in the combination of prepositions and pronouns, etc. At the same time, in the course of the analysis of morphological features, a number of features have been revealed due to the phonetic features of the seredniopolisky dialects are outlined.

Key words: *dialect text, dialect traits, morphological features, seredniopolisky dialects.*

Текстоцентризм діалектологічних досліджень кінця ХХ – початку ХХІ ст. зумовив появу низки збірників діалектних текстів, які репрезентують говіркове мовлення різних територій українського етномовного континууму, насамперед говорів південно-західного наріччя (укладачі та упорядники Н. Руснак, Н. Гуйванюк, В. Бузинська, О. Мигoliniнець, О. Пискач, М. Глушко, Л. Хомчак, Н. Глібчук, О. Мозолюк, Л. Хомчак, Т. Ястремська та ін.), діалектів південно-східного наріччя (Ю. Бідношия, Л. Дика, Г. Мартинова, З. Денисенко, Т. Щербина, А. Таран, К. Глуховцева, В. Леснова, І. Ніколаєнко та ін.). Водночас і північноукраїнське наріччя стало об'єктом текстографії, передовсім завдяки напрацюванням Г. Аркушина, а також інших дослідників. Крім того, відомо багато праць українських діалектологів (Н. Руснак, М. Поістогової, Т. Ястремської, Т. Тищенко, Н. Коваленко, М. Бігусяка, А. Колесникова, М. Делюсто, Г. Мартинової, Л. Рябець та ін.), у яких порушено різноаспектні проблеми діалектного тексту, наголошено на важливості діалектних текстів як основного джерела сучасних діалектологічних досліджень. Як зазначає Н. Глібчук, діалектні тексти – важливе джерело багатоаспектних лінгвістичних, фольклористичних, етнографічних, культурологічних, історичних досліджень, оскільки вони цінні насамперед для мовознавців, бо дають змогу об'єктивно й вичерпно описати фонетичні, морфологічні, синтаксичні, лексичні особливості тощо чи іншого говіркового масиву [Глібчук 2015, с. 60].

Насамперед варто відзначити напрацювання в цій царині П. Гриценка, за словами якого діалектні тексти мають евристичний потенціал, оскільки репрезентують реальне буття мови, склад, функції мовних одиниць, динаміку їх форми і змісту [Гриценко 2003, с. XV–XVI], адже в них як різновидах мовного простору виявляється реальне співвідношення структурних елементів говірки, їх синтагматичні зв'язки, квантитативні характеристики [Гриценко 1996, с. 9], а набір одиниць саме в тексті, їхні співвідношення, функції, частотність вияву є автентичними, об'єктивно сформованими і природно розгорнутими лінійно [Гриценко 2004, с. 7], тому діалектні тексти як джерело свідчень для вивчення мови в її просторовому вияві є універсальними щодо структурних рівнів мови [Гриценко 2015, с. 115], зокрема й морфологічного. На думку М. Делюсто, саме тексти спонтанного діалектного мовлення, суттєво доповнюючи відповіді на програми-питальники, забезпечують дослідника надійною лінгвальною інформацією, на підставі якої можливе системне вивчення граматики говірки, аналіз специфіки функціонування елементів граматичної структури [Делюсто 2015, с. 137].

Мета нашого дослідження – проаналізувати морфологічні риси середньополіських говірок, зафіксовані в діалектних текстах, опублікованих у виданні «Поліщуки», та в зразках говіркового мовлення, записаних автором у деяких середньополіських говірках Овруцького району Житомирської області¹ від представників старшого покоління.

Насамперед зазначимо, що найґрунтовніше досліджено лексичну систему середньополіського етномовного континууму (праці М. Никончука, В. Куриленка, П. Романюка, В. Мойсієнка та ін.), схарактеризовано граматичні особливості говірок Чорнобильської зони (ГЧЗ 1999, с. 15–108), хоча функціонування морфологічних діалектних рис у сучасних зв'язних текстах із зазначеного ареалу досі не привертало уваги дослідників із використанням передовсім описово-аналітичного методу, який знайшов вияв в інвентаризації, класифікації, систематизації досліджуваних мовних одиниць морфологічного рівня, що й стало об'єктом нашої розвідки.

Опрацювання діалектних текстів у зазначеному виданні та зразків зв'язного мовлення в середньополіських говірках уможливило виокремлення низки морфологічних особливостей, які вирізняють цю територію від інших, характеризуються значною частотою використання, мають регулярний вияв на досліджуваній території, переважно є архаїчними діалектними явищами.

Із-поміж діалектних рис у царині іменника відзначаємо насамперед такі: 1) наявність флексії -*ě* (континуант давнього Ъ) у формах місцевого та знахідного відмінків: *ро'б'іли ъ се'л'ě / ъ се'л'ě бу'лі та'к'ііе п'лотн'ік'і шо ро'б'іли от так* (Поліщуки 2018, с. 25); *џз'аџ 'бат'ко 'м'ене за 'руку / спри'г з то'го 'воза і џ 'корч'ě* (Поліщуки 2018, с. 71); *ну йа два дн'ě парамуч'іласа / н'раџда / џ том хл'е'в'ě* (Поліщуки 2018, с. 71); *от йак прии'ла черно'ва із ф'ронта / то йак'а м'н'ě на ду'шє џже до'сада* (Поліщуки 2018, с. 50); 2) наявність флексії -*е* в називному відмінку множини: *от / с'тал'і л'у'деї в'іс'ел'ам' / л'уд'е н'е 'с'іл'но хот'ел'і / а'ле ж була рад'і'іац'ііа ве'л'іка* (Поліщуки 2018, с. 79); *х'вронту не було / а'л'е 'банді бу'л'і / бу'л'і бен'дероџці' / бу'л'і парт'і'зане / бу'л'і пол'і'цаїї / бу'л'і 'разнийє та'к'ііе* (Поліщуки 2018, с. 102); *у'с'ě*

¹ Б. – с. Білка, Л. – с. Листвин, СВ. – с. Старі Велідники, Ч. – с. Черевки.

'л'уд'е тог'ди' п'лакал'і (Ч.); 3) наявність флексії -е в іменниках середнього роду: та'ке ї ве'с'ел':е було // та'ка ї же'ітка була (Поліщуки 2018, с. 102); а м'ін'е за їх т'рудно ўспом'інат' / шо п'лакат' 'хочец':а / шо та'к'е т'рудне ў'рем'іе було пере'ж'іт (Поліщуки 2018, с. 72).

Спостерігаємо активність побутування повних нестягнених форм прикметників, займенників, дієприкметників, які регулярно відтворюються в мовленні поліщуків: ну с'тала то'ди' голо'д'оўка // то'ди' була вел'м'і 'важка / ў т'ийе 'годи' // о'то ў т'р'іцат т'р'ей'ом го'ду (Поліщуки 2018, с. 71); баз'д'етност'і та'к'ііе ва'л'ік'ііе нак'ладал'і (Поліщуки 2018, с. 72); йак'раз йак во'іна 'конч'ілас / от / то заб'рал'і 'наш'ііе 'ц'ііе / ўже 'наш'ііе / 'руск'ііе ў 'войенску час'т' (Поліщуки 2018, с. 78); 'т'ийе ста'р'ііе ўже бат'к'і / матер'к'і са'дов'ет нас за 'стол (Поліщуки 2018, с. 89); 'через боло'та іш'ли' 'дуже 'доўг'ііе мос'ти' / про ко'торийе 'мало хто знаў (Поліщуки 2018, с. 100); о шче ми йак хо'дили на 'ц'ийе вечор'ниці (Поліщуки 2018, с. 16); йа со'б'і ку'пила / ку'пили ми йа'к'ііес' чобот'ки / бо'т'іночки / було ў шо ўзуца (Поліщуки 2018, с. 50); то 'доўго же'і'л'і ў куре'н'е / ў 'холод і ў мо'роз / 'голийе і 'босийе / а ко'жух'і бу'л'і // ну во'ни'бу'л'і за'копанийе (Поліщуки 2018, с. 103); да це так і 'ві'ж'і'ли' / і 'ног'і бу'ли'по'п'ухи'ііе / і са'м'ііе по'п'ухи'ііе (Поліщуки 2018, с. 27) та ін.

Водночас фіксуємо стягнені форми прикметників і займенників у називному відмінку однини чоловічого роду, які М. Никончук називав розмежувальною північно-південною ізоморфією [Никончук 2004, с. 581]: з 'нами жиў 'материн 'д'ед // вон буў ста'рен'ки' (Поліщуки 2018, с. 27); лист 'липови'р'вали да пом'пушки та'к'і пик'ли ... а 'голод 'дуже буў про'т'іўни (Поліщуки 2018, с. 51); та'к'і сп'раўни' буў теї х'лопец (Ч.); 'вел'м'і вел'ік'і 'голод буў тог'ди' (СВ).

Крім зазначених вище нестягнених форм займенників, досить часто вживаними в мовленні поліщуків є займенники третьої особи з прийменниками без приставного н: йак їх не'має о'дин 'м'ес'ац / то мо'йе 'серце випа'дає за 'йіми (Поліщуки 2018, с. 49); но йа т'рошк'і з 'йім погу'л'ала / 'пошла за йо'го 'замуж (Поліщуки 2018, с. 96); во'на до йо'го н'ікол'і н'е пр'іход'іла са'ма (Л.); відзначаємо функціонування займенників теї і сеї: вон г'рошеї полу'чаў ба'гато йак / йак теї / йак інва'л'ід во'ни (Поліщуки 2018, с. 49); щоб н'е теї м'іт'ро / заст'р'ел'і'л'і б йо'го там / у'б'і'л'і н'і ў чом н'е в'іно'ватого совер'шен:о (Поліщуки 2018, с. 741); хто 'л'уб'іт труд / теї доро'ж'іт і дер'жавойу / 'теї і до'вол'ний дер'жавойу / от // теї со'б'е за'роб'іт (Поліщуки 2018, с. 75); а йак во'но 'буде / до с'іп по'р не з'найу (Поліщуки 2018, с. 53); н'іх'то н'е з'найе / кол'і с'ей д'ен' нас'тан'е (Б.).

Зафіксовані варіанти числівникових форм зумовлені здебільшого фонетичними рисами середньополіських говірок, які на матеріалі досліджуваних текстів проаналізовано в статті [Гримашевич 2019]: ну о'так йа жи'ла чо'тирнацет' год у свек'рухи (Поліщуки 2018, с. 50); ме'н'і ўже 'вос'імдес'ат год без 'йед'ного (Поліщуки 2018, с. 51); 'дес'ет' год ро'б'іла на х'верм'і / так са'ма се'бе ўже с'тала т'рох'і од'е'ват (Поліщуки 2018, с. 71); ко'л'іс' йа 'конч'іла ш'колу ш'ти'ри к'ласи'і пош'ла ро'б'іт / бо н'е було ў чом хо'д'іт (Поліщуки 2018, с. 72); йак йа пош'ла на 'пенс'ію / да полу'ч'іла 'вос'ем руб'л'оў (Поліщуки 2018, с. 77); йа ро'б'іла 'десет' год ланко'войу (Поліщуки 2018, с. 95).

Фіксуємо низку морфологічних діалектних рис у різних формах дієслова, зокрема наявність інфінітива на -т: б'рал'і учас'т'к'і ва'л'ік'ііе кар'топл'у ко'пат (Поліщуки 2018, с. 71); і хо'д'іт н'і'куди' не т'реба було / б'л'ізко во'ни'ж'і'л'і од нас (Ч.); ствердіння с у постфіксі -ся (а по'т'ом хаї 'топ'іц':а ў не'ч'е / а хл'еб'у'же ў 'д'ез'ц'і пудни'майец':а / пудни'майец':а йак на д'рож:ах / 'т'есто пудни'майец':а (Поліщуки 2018, с. 25); йак стаў теї с'тароста з 'бат'ком сва'р'іц':а / ру'гац':а / н'раўда / шо це йа не по'й'ехала (Поліщуки 2018, с. 71); хо'д'і'л'і 'мокр'ііе // м'і н'р'ійдомо / о'гон' ўс'у н'оч'кладомо 'тамака і г'р'ейемоса (Поліщуки 2018, с. 70)) та т в особових формах дієслова (н'і'реї теї та'к'і / ло'пати'траш'чат / ломл'ац':а (Поліщуки 2018, с. 71–72); роз'казуйут так ста'р'ііе 'л'уде / роз'казували / шо йак ўй'ед'ма шо 'л'уд'ам 'робит і ўми'райе / то зри'вайут пото'лок (Поліщуки 2018, с. 29)), усічених форм дієслова ('думал'і / шо 'добре / п'лачом / до'дому 'хочом ... 'кажут' / шо ц'е там 'наша 'дома / д'е 'сонце с'ход'іт' / до поп'лачом (Поліщуки 2018, с. 79)), відсутність чергування приголосних у формі першої особи однини теперішнього часу (се'д'у ў 'хат'і йак х'тос' пр'іне'се шос' да даст'моло'ка (Поліщуки 2018, с. 102); ну ше ї по 'йагоди'хо'д'у / на ба'зар во'з'у (Поліщуки 2018, с. 102)).

У системі прислівника з огляду на його незмінність і безкатегорійність виявляємо передовсім усічені форми деяких адвербіативів (і 'заре 'с'ел'і'у ма'ш'інку і по'й'ехали' (Поліщуки 2018, с. 54); а 'заре ж'із' ха'роша / ну б'д'і'ш та'кого 'в'ел'м'і 'важко ўспом'інат' / 'важко гово'р'іт за та'ку ж'із' / йа'ка була і йа'ка 'заре / 'заре ж'із' хароша / (Поліщуки 2018, с. 72)), форми компаратива з архаїчним суфіксом -ей (не'ма чо'го роз'казват / шо було / то пройш'ло ўже / а хто йо'го з'найе / йак 'далей'буде (Поліщуки 2018, с. 76)), низку фонетико-словотвірних варіантів прислівників (воў'к'і бу'ли'б'ли'з'ко о'с'о за / за / одо за по'с'олок наш // і 'чули' // і ў 'ц'ому ро'ц'і 'були' / йак го'р'ело о'с'о ў нас // (Поліщуки 2018, с. 54); 'заре тре хва'л'іт 'бога і ўс'ім 'да'коват / і ўч'іт'ел'ам ... шо те'н'ерака 'д'ет'і ум'н'ейши'е (Поліщуки 2018, с. 72); ў'нала у ту не'черу / ў роў та'к'і гл'і'бок'і / од'на голо'ва 'в'ідно / н'е 'мона було 'в'ілез'т'і с'тул'ака (Поліщуки 2018, с. 73).

У царині службових слів відзначаємо насамперед побутування єднального сполучника **да**: *то чо'го / го'ниїли бо'рон' 'боже / а м'і 'часом нам'нем то'го 'ж'іта / да пр'іне'сем до'дому / да ўже й 'баб'і да'мо / а 'баба ўже 'пбідут да вже 'робет' 'л'уд'ам / да пр'іне'сут си'роватк'і* (Поліщуки 2018, с. 27); *да так м'і ж'і'л'і / бо'йал'іса // 'гор'е було / та'ке 'гор'е було // да при'їхал'і м'і до'дому* (Поліщуки 2018, с. 93); функціонування прийменника **ізо**: *во'на гово'рила / шо шче 'буде дво'їїх і'зо м'нойу 'женич'ін із 'їїхн'ого / 'йакб'і пр'едпр'і'ят'іа* (Поліщуки 2018, с. 53).

Отже, діалектний текст дає змогу простежити функціонування говіркових морфологічних рис, які відображають загальні тенденції розвитку морфологічної системи діалекту, виявити ступінь їхнього збереження, виокремити визначальні, регулярно повторювані в мовленні представників старшого покоління діалектні форми здебільшого в царині змінюваних частин мови, виявити архаїчні діалектні морфологічні риси, які часто зумовлені фонетичними особливостями середньополіських говірок, що свідчить про взаємозв'язок різних структурних рівнів діалектного мовлення, системне дослідження яких на матеріалі зразків зв'язного мовлення уможливило створення цілісної картини лінгвальних рис певного діалектного простору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глібчук, Н. М. (2015) Ідіолект Парасковії Павлюк крізь призму діалектних текстів [У:] *Діалекти в синхронії та діахронії. Текст як джерело лінгвістичних студій*. Київ, с. 60–74.
2. Гримашевич, Г. І. (2019) Діалектні тексти середньополіських говірок як джерело збереження фонетичних особливостей. [В:] *Філологічний часопис: науковий журнал*. Випуск 1 (13), с. 12–20.
3. Гриценко, П. Ю. (1996) Тексти як джерело дослідження чорнобильських говірок [У:] *Говірки Чорнобильської зони*. Тексти. Київ, с. 7–19.
4. Гриценко, П. Ю. (2003) Тексти як джерело дослідження українських говірок Румунії. *Павлюк М., Робчук І. Українські говори Румунії. Діалектні тексти*. Едмонтон; Львів; Нью-Йорк; Торонто, с. I–XVI.
5. Гриценко, П. Ю. (2004) Діалектний фонофонд як джерело інформації про українську мову [У:] *Український діалектний фонофонд*. Київ, с. 5–20.
6. Гриценко, П. Ю. (2015) Інформаційний простір діалектного тексту [У:] *Діалекти в синхронії та діахронії. Текст як джерело лінгвістичних студій*. Київ, с. 100–118.
7. Делюсто, М. С. (2015) Діалектна текстографія як прийом дослідження переселенської говірки [У:] *Діалекти в синхронії та діахронії. Текст як джерело лінгвістичних студій*. Київ, с. 128–138.
8. Никончук, М. В. (2004) Середньополіський говір [У:] *Українська мова. Енциклопедія* / Редкол. Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ, 824 с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ГЧЗ – *Говірки Чорнобильської зони: Системний опис* (1999). П. Ю. Гриценко, Г. В. Воронич, Л. І. Дорошенко та ін. Київ, 271 с.

Поліщуки – *Єдність у різноманітності. Поліщуки* (2018). Навчально-методичний посібник. Мойсієнко В. М., Гримашевич Г. І. (упорядн.). Житомир. 144 с.

УДК 81'33

DOI:10.32626/2309-9771.2019-50-44-47

Ганна Діба
аспірантка кафедри прикладної лінгвістики
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова (Одеса, Україна)
e-mail: dyba.anna85@gmail.com

КОНЦЕПТ ПАРТНЁР У ЛІНГВІСТИЧНОМУ МОДЕЛЮВАННІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИН (НА МАТЕРІАЛІ РОСІЙСЬКОГО МАС-МЕДІА ДИСКУРСУ)

У статті розкриваються особливості трирівневої актуалізації концепту ПАРТНЁР в російсько-українських відносинах на матеріалі текстів російських мас-медіа. На системно-мовному рівні ідея партнерства розглядається, виходячи з даних лексикографічних джерел. Завдяки цій інформації стало можливим визначити, чи еквівалентне значення запозиченого слова «партнёр» своєму першоджерелу. Дослідження асоціативно-вербального рівня актуалізації концепту ПАРТНЁР дозволило нам за допомогою асоціативних словників визначити, наскільки повно реалізуються компоненти його значення в російській мовній свідомості. І, нарешті, на текстовому рівні актуалізації концепту досліджувалися конкретні випадки його вживан-